

М. В. Суряковакандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри інженерної педагогіки
Національна металургійна академія України

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ІНШОГО В ОСОБИСТІСНОМУ Й МІЖОСОБИСТІСНОМУ ВИМІРІ

У статті розглядається проблема інтерпретації в особистісному й міжособистісному контекстах. Визначено особливості пізнання та інтерпретування особистістю іншої людини. Досліджено механізми міжособистісного взаєморозуміння.

Ключові слова: інтерпретація, інтерпретація іншого, емпатія, ідентифікація, атрибуція, взаєморозуміння.

Постановка проблеми. Психологічне визначення інтерпретації ґрунтується на уявленні про здатність особистості до інтерпретування – індивідуального тлумачення дійсності в сукупності її соціальних процесів, подій, людських відносин, вчинків, інших особистостей і власного життя з метою їх пізнання. Для особистості об'єктом інтерпретації стає вся реальна дійсність з усіма численними зв'язками й відношеннями, які постійно змінюються. Тому осмислення, переосмислення, породження нових композицій відбувається також постійно з метою встановлення нових співвідношень особистості й дійсності. Орієнтуватися людині в новому, складному світі можна тільки за умови більш-менш адекватного інтерпретування фактів, що спостерігаються. Без такої інтерпретації легко втратити смисл як того, що відбувається, так і свого місця в ньому.

Але інтерпретаційна діяльність здійснюється не тільки в інтрапсихічному просторі, у внутрішньому плані особистості. Взаємозв'язок із зовнішнім світом виводить проблему інтерпретації в інтерпсихічну площину, маючи на увазі соціальне середовище загалом та іншу людину як соціального об'єкта зокрема.

Пізнання звичайною людиною соціального світу наразі стає спеціальним предметом дослідження в науці, адже соціальний світ відрізняється значною мінливістю, непередбаченістю, складністю. Результатом соціального пізнання особистості є її власний образ соціального світу, який виникає шляхом його суб'єктивного конструювання, тобто відбуваються сприйняття і структурування соціальної інформації з метою осягання її смислу. Тому образ соціальної реальності людини важливо вивчати в сенсі її особистісного відтворювання цієї дійсності загалом, інших людей і взаємин із ними. Адже саме особистість здійснює пізнання соціального світу та інтерпретацію отриманої інформації, знахо-

дить власний смисл, що визначає неповторність суб'єктивного образу світу.

Феномени соціального пізнання зазвичай вивчаються в соціально-психологічних дослідженнях, у яких розкриваються специфіка пізнання соціального світу, механізми й процеси, через які людина усвідомлює себе часткою соціальної реальності, а також сукупність соціальних факторів, що їх зумовлюють. Через те що в процесі соціального пізнання особистість має зрозуміти іншу особистість, зі своїм внутрішнім планом, інтерпретаційна діяльність людей має певні особливості. Ці особливості визначаються взаємовпливом на інтерпретації кожного із суб'єктів, а також соціально-психологічними феноменами, що виникають саме в процесі пізнання людей.

Українською, на нашу думку, є проблема зіставлення особливостей інтерпретації в особистісному та міжособистісному контекстах, пізнання та інтерпретування особистістю іншої людини, а також дослідження механізмів міжособистісного взаєморозуміння.

Ступінь розробленості проблеми. У власно психологічному аспекті інтерпретацію як особливу здатність особистості вивчали А. Брудний, Л. Віготський, Т. Дрідзе, С. Рубінштейн, О. Славська; окремі питання психології інтерпретації подано в роботах В. Зінченка, В. Знакова, О. Асмолова, О. Лурії, О. Крупник, а також у роботах С. Васильєва, П. Рікера, О. Славської, Н. Чепелевої, Н. Шевченко та ін. Герменевтичний підхід до дослідження інтерпретації застосовано в роботах В. Андрієвської, Н. Бусигіної, М. Гусельцевої, О. Зазимко, О. Зарецької, З. Карпенко, І. Кошової, Н. Литовченко, В. Татенко, Т. Титаренко, Н. Чепелевої, О. Шиловської та ін.

У вивченні соціально-психологічного аспекту феномена інтерпретації ми спиралися на роботи Г. Андрєєвої, О. Бодальова, Д. Ваймера, М. Галлікера, Г. Нахарі, Б. Паригіна, Т. Шибутані й

ін. Дослідження атрибутивних феноменів подано в роботах Г. Андрєєвої, Г. Келлі, А. Налчаджяна, Ф. Хайдера, М. Хьюстон, Ф. Фінчем та ін. Різні аспекти емпатії й ідентифікації вивчалися в дослідженнях Н. Антонової, В. Вілюнаса, Т. Гаврилової, Р. Кричевського, М. Обозова, Т. Пашукової, К. Роджерса, Д. Хьюстон та ін.

Метою статті є теоретичний аналіз проблеми інтерпретації іншого в особистісному й міжособистісному вимірі.

Виклад основного матеріалу. Визначаючи загальну роль і місце інтерпретації в пізнавальній діяльності людини, науковці підкреслюють її раціональний, розумовий, логічний характер. У функціональному сенсі інтерпретація має ліквідувати смислову невизначеність ситуації та виявити прихований смисл того, що відбувається. На цьому етапі пізнання особистості іншого, ситуації, соціального об'єкта висовуються й перевіряються гіпотези, здогади, версії, породжується новий смисл через зіставлення та аналіз отриманих даних, виявляються суперечності. Власні версії й думки співвідносяться з думками інших, виробляється критичне ставлення до версій і аргументів інших, використовується повторна інтерпретація, робиться висновок. Рефлексія, що супроводжує інтерпретаційний процес, забезпечує узгодження оцінок і думок, що здійснюються, з Я-концепцією людини, яка склалася, її цінностями, життєвою позицією [7; 4; тощо].

Процес інтерпретації як пізнавальної діяльності особистості відбувається через судження, міркування, діалог (із самим собою, з іншим), нарацію.

Можна висловити думку, що інтерпретація забезпечує пізнавальну діяльність особистості завдяки здатності особистості до умовиводу та тлумаченню, поясненню наочних і припущених зв'язків (логічний аспект), розумінню природної мови (лінгвістичний аспект), смислу висловлення (семантичний аспект), включенню нового знання в наявний досвід, а також досягненню взаєморозуміння (практичний аспект).

Інтерпретацію в процесі соціального пізнання точніше було б визначити як «пізнання» іншої людини. Пізнання як процес є складним явищем за своїм змістом: це міркування й оцінювання того, що сприймається (перцептивно-когнітивно-емоційний компонент), потреба у визначенні причин того, що сприймається, і мотивації подальшої взаємодії чи відмова від неї (мотиваційний компонент), визначення цінності такої взаємодії та власного смислу (ціннісно-смисловий компонент). Інтерпретація іншого відбувається на рівні сприймання (соціальна перцепція) та рівні розуміння (соціальне розуміння).

У науковій літературі загальною функцією інтерпретації вважають досягнення визначення позиції особистості. На рівні свідомості така ви-

значеність існує як особливий результат інтерпретації – особистісна думка. Визначення інтерпретації як думки дає змогу відокремити її від розуміння, адже зрозуміти стороннє – ще не означає створити власну думку. Поняття «думка» передбачає можливість безліч думок, тобто в площині особистісного виміру інтерпретація оформлюється у вигляді думки про деякий об'єкт. Однак саме думка є підґрунтям і системою ставлень особистості до іншого.

Пізнання іншої людини має деякі специфічні особливості (на відміну від пізнання об'єктів фізичного світу) та передбачає сприймання, розуміння, осмислення й інтерпретацію тієї інформації про іншого, яку людина здобула. Одним із таких феноменів, що дає особистості змогу розуміти іншу особистість, є можливість усвідомити точку зору іншого, стати на його особистісну позицію, так би мовити, «подивитися його очима» задля правильного розуміння, адекватної інтерпретації, відповідного ставлення до іншого.

На думку дослідниці Г. Нахарі, достовірність/помилковість інтерпретації людьми подій прямо залежить від здатності людини уявляти себе на місці іншої людини, яку варто розуміти як когнітивний елемент емпатії [10, с. 78]. Узагальнюючи результати власного дослідження здатності уявити себе на місці іншого, Г. Нахарі довела, що рівень розвитку цієї здатності пов'язаний із мірою визначення особистістю достовірності в інформації, яка оцінюється. Було встановлено також взаємозв'язок емпатії до особистісних якостей і стану іншого й процесу прийняття рішень. Дослідниця посилається на класичні роботи А. Тверські та Д. Канемана, де було встановлено, що люди оцінюють вірогідність події на основі того, наскільки легко вони можуть її собі уявити. На підставі цього принципу Г. Нахарі робить припущення, що люди з високим рівнем розвитку здібності стати на позицію іншого скоріше спираються на власний життєвий досвід, якщо поведінка людини в конкретному випадку не суперечить досвіду власної поведінки в аналогічній ситуації. Імовірно, що здатність людини уявити себе на місці іншого може бути виражена індивідуальними показниками, а також може бути пов'язана з особистісними особливостями людини [10, с. 84].

Американський дослідник М. Девіс вважає, що емпатія пов'язана з тенденцією спонтанно займати психологічну позицію інших людей. Причому цей факт людина найчастіше майже не усвідомлює, хоча, на думку автора, навчається цього в процесі соціалізації завдяки розвитку пізнавальної сфери в дитячому віці [9, с. 114].

Із попереднім судженням збігається й висновок досліджень О. Бодальова: тільки уявляючи себе на місці іншого, незалежно від міри усвідомлення цього факту, людина здатна до дійсного емоційного відгуку, що й називається емпатією. Здатність

увявити себе на місці іншого науковець тісно пов'язує саме з емоційною сферою особистості, що є вихідною від формування образу того, хто переживає. Тобто, стати на позицію іншого можливо після формування певного образу іншого та відчуження відповідної емоції з цього приводу [6, с. 87].

Цікавим є той факт, що людина здатна сприймати й інтерпретувати іншого, сприймаючи його опосередковано, наприклад, як автора тексту. У роботі Н. Шевченко розглядається здатність особистості визначити авторську позицію в тексті й формувати на цій основі власну думку. Підкреслюється діалогічна основа розуміння та інтерпретації іншого, навіть коли він не представлений для людини наочно, а виступає лише як віртуальний співрозмовник через текст [8].

Зазначимо, що у визначенні інтерпретаційних дій ставати на позицію інших передбачає множинність таких дій особистості відповідно до інтерпретації тексту, яких може бути кілька залежно від контексту, і це надає можливість створювати множинність інтерпретацій. У площині розуміння може бути лише єдине розуміння тексту, але в інтерпретаційній площині передбачається поліінтерпретаційність. У такий спосіб особистість здобуває можливість ретельно дослідити різні уявлення іншої особистості чи особистостей про поняття, проблему, ситуацію, виробити обґрунтовану думку або здійснити переінтерпретування.

В умовах, у яких здійснюється пізнання людиною, Г. Андреева визначає такий суттєвий механізм, як ідентифікація. Ідентифікація означає ототожнення себе з іншим, уподібнення йому, іноді її визначають як уміння стати на позицію іншого, роздивитися ситуацію з його точки зору. Г. Андреева зауважує, що цей психічний механізм є досить складним явищем. У науковій літературі прийнято розрізняти деякі аспекти поняття «розуміти» іншу людину. В окремих випадках розуміти іншого означає поставитися до нього зі співчуттям, що й визначається як емпатія, і прийняти його, тобто саме в такому разі людина, ідентифікуючись з іншим, через, так би мовити, «співчужання» приймає його позицію. Але ж в інших випадках розуміння людиною не передбачає прийняття позиції або ситуації іншого, а означає лише взяти до відома, усвідомити, взяти на облік. Тобто, ідентифікація як механізм пізнання іншого може мати більш емоційну основу (емпатія) або більш когнітивну (з міркуваннями, доводами, аргументами) [1, с. 48]. Здійснення інтерпретації іншої людини, імовірно, відбувається в складному поєднанні емоційного та когнітивного компонентів.

У сучасній соціально-психологічній літературі механізмом ідентифікації пояснюють готовністю відчувати, переживати, діяти щодо іншої людини так само, якби тією іншою людиною був сам. У такому випадку ідентифікація виступає як у формі

дієвого співчуття невдачам іншого, так і у формі активного співпереживання його успіху. Імовірно, що в такому разі інтерпретація подій з іншим отожднюється з інтерпретацією власних подій.

Очевидно, що успішність людини як суб'єкта соціальної взаємодії визначається певними здібностями. О. Бодальов досліджував здібності особистості, які забезпечують її соціальну адекватність. Однією з таких характеристик є соціально-перцептивна здібність. Під соціально-перцептивною здібністю науковець розуміє здібність, яка формується в діяльності спілкування, забезпечує можливість адекватного відображення психічних станів людини, її властивостей і якостей, здатність передбачити хід і результат власного впливу на іншого. Адекватність пізнання інших людей О. Бодальов пов'язує зі здібностями до емпатії й розумінням, що забезпечують адекватність інтерпретації психологічних якостей іншої людини [6, с. 25].

Проблема інтерпретації причин поведінки іншого вивчалась у атрибутивному напрямі соціально-психологічних досліджень. Процес атрибуції слугує людині для того, щоб надати смисл всьому оточуючому, адже навіть у разі браку або відсутності інформації щодо причин вчинку іншого в людині існує потреба в його інтерпретуванні. Атрибуція виявляється в приписуванні, своєрідному добудовуванні інформації про причини вчинку іншого за власним вибором у процесі інтерпретування. Засновник досліджень атрибуції Ф. Хайдер відмічав, що люди у власному повсякденному житті завжди не просто спостерігають явища, а й аналізують їх з метою усвідомлення їхньої сутності. Звідси й намагання людини раніше за все зрозуміти причини поведінки людини, а якщо інформації обмаль щодо причин, то люди їх знаходять виходячи з власних уявлень. Також люди в процесі пізнання іншого можуть «приписувати» їй певні особистісні якості, мотиви, потреби тощо [1, с. 69–70].

Дослідник атрибутивних процесів А. Налчаджян указує на ще одну функцію атрибуції: вона може слугувати як засіб узгодження точок зору різних людей, коли виявляється необхідним узгодити попереднє пояснення поведінки та намірів людей з новою інформацією, що отримується [4, с. 16]. Науковець визначає умови, за якими в особистості виникає потреба застосування атрибутивних процесів: коли людину запитують прямо, що вона думає стосовно причин чогось; коли виникає щось незвичайне, неочікуване; у випадку утруднення рішення соціально-психологічного завдання; у випадку залежності від допомоги інших.

Звернімо увагу на той момент, що умови, у яких відбуваються атрибутивні процеси, дуже схожі за своїми характеристиками на процеси інтерпретування особистості. На нашу думку, інтерпретація має бути визначена як особистісне утворення, а атрибуція – як міжособистісне утворення, пов'язане

зане з іншими людьми. Разом із цим саме особистісні утворення (наприклад, мотивація, установки, цінності) визначають атрибутивні процеси та впливають на формування остаточного судження людини про деяке явище чи іншу людину, ставлення до нього/неї, сприяють створенню власної думки. Імовірно, можна стверджувати, що інтерпретація на рівні особистості відбувається власне як інтерпретація, а на міжособистісному рівні – як атрибуція.

На тісний зв'язок процесів інтерпретації й атрибуції вказує також А. Налчаджян, який визнає чимало фактів у повсякденному житті й науці, що припускають декілька інтерпретацій. А інтерпретувати означає, на його думку, – виявити причину появи цього факту. Інтерпретаційна однозначність можлива лише у випадку точного встановлення зв'язку «причина-наслідок». Але таких випадків у соціальній реальності дуже мало, адже ми маємо справу з украй складними явищами. Більшість фактів, явищ, ситуацій припускають неоднозначність (багатозначність) інтерпретацій, оскільки неоднозначний зв'язок причини й наслідку: один факт може мати кілька вірогідних причин, і не завжди можна достовірно встановити, що є причиною, а що є наслідком. Тому в особистості й виникає «завдання» на інтерпретацію та атрибуцію, що має дати їй змогу досягнути визначеності позиції, сформулювати власну думку [4, с. 320].

У науковій літературі можна зіткнутися з визначенням атрибуції як механізму інтерпретації поведінки та особистісних особливостей іншої людини [3, с. 323]. Можливість такого формулювання, як нам видається, пов'язана з фундаментальною сутністю обох феноменів – досягненням особистістю визначеності щодо власного ставлення до іншого, думки про нього.

У міжособистісному просторі інтерпретація виступає як найважливіше підґрунтя людського взаєморозуміння, яке залежить від індивідуальних інтерпретацій особистостей. Оскільки особистість людини перебуває в постійній мінливості, змінах, і те саме відбувається з іншим, то «завдання» на інтерпретацію один одного (або, точніше, переінтерпретацію) існує перманентно. А з погляду необхідності взаємодії людей у діалоговому форматі виникає також завдання, так би мовити, зближення інтерпретацій. Взаєморозуміння визначається в психологічній науці як збіг, подібність, співзвуччя в різних людей поглядів на світ, точок зору на предмет, цінностей; розуміння індивідуальних особливостей один одного; розуміння мотивів поведінки іншого; взаєморозуміння як взаємне прийняття самооцінки, здібностей, можливостей [5, с. 240]. Нагадаємо, що умовою взаєморозуміння є адекватність інтерпретації іншого, один одного, а це вимагає від особистості постійного контролю над власною інтерпретативною діяльністю.

Досліджуючи діалогову природу взаєморозуміння людей, німецькі науковці М. Галлікер і Д. Ваймер підкреслюють особистісний аспект інтерпретацій учасників діалогу. Так, автори спостерігали, що той, хто слухає іншого, нечасто інтерпретує саме висловлення свого співрозмовника, спираючись виключно на це висловлення. Як правило, він додає до сказаного іншим додаткову інформацію щодо того, хто, що саме, коли сказав, у якій ситуації, і це також можна визначити як суб'єктивність інтерпретації. Окрім того, особистість, котра інтерпретує висловлення іншого, надає особливого значення тим елементам висловлення, які власне їй більше «підходять», що, як вона вважає, більше відповідають її життєвим принципам, позиції, інтересам. Наслідком такого вибіркового інтерпретаційного матеріалу може бути непорозуміння або викривлення смислу в процесі інтерпретації. Нерідко критика базується саме на некоректній інтерпретації висловлення співрозмовника в силу, наприклад, некомпетентності або неготовності вислухати іншого, а також навмисно, виходячи з власних інтересів [2, с. 61].

Отже, зазначимо, що характер інтерпретації іншої людини визначається особистісними особливостями інтерпретатора, здійснюється через соціально-психологічні утворення, що притаманні міжособистісній взаємодії.

Висновки. Інтерпретація в особистісному вимірі визначається як особлива пізнавальна діяльність людини, що складається з когнітивного, емоційно-оцінного, мотиваційного, ціннісно-смислового компонентів. У процесі інтерпретації особистість виробляє певне ставлення до дійсності, що її оточує, інших людей, власне, до себе. Найважливішою функцією інтерпретації є створення особистістю власного внутрішнього суб'єктного світу, який існує у формі ціннісно-смислового конструкта, що виявляє розуміння й пояснення суб'єктом світу й самого себе. Результатом інтерпретування є досягнення особистістю визначеності власної думки, позиції, життєдіяльності загалом.

У соціальній реальності особистість зустрічається з особливою складною проблемою – пізнання інших людей. Інтерпретація вчинків, дій, слів, особистісних особливостей іншої людини здійснюється з метою реконструкції її внутрішнього світу. Відтворюючи суб'єктивний світ іншої людини, особистість намагається отримати можливість взаємодії з нею, що передбачає адекватну інтерпретацію особистісної інформації іншого. Психологічними механізмами у вирішенні проблеми пізнання іншого є здатність стати на позицію іншого, емпатія, ідентифікація з іншим, атрибуція. Використовуючи ці психологічні знаряддя, особистість має можливість досягти взаєморозуміння з іншою особистістю.

Перспективою дослідницьких завдань убагаємо емпіричне вивчення здатності людини ставати на позицію іншого та визначити її вплив на індивідуальні особливості інтерпретації.

Література:

1. Андреева Г.М. Психология социального познания : [учеб. пособ. для студ. высш. учебн. завед.] / Г.М. Андреева. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 288 с.
2. Галликер М. Психология взаимопонимания. Взаимость и диалог / М. Галликер, Д. Ваймер. – Х. : Гуманитарный центр, 2013. – 240 с.
3. Куницына В.Н. Межличностное общение : [учебник для вузов] / В.Н. Куницына, Н.В. Казаринова, В.М. Погольша. – СПб. : Питер, 2003. – 544 с.
4. Налчаджян А.А. Атрибуция, диссонанс и социальное познание / А.А. Налчаджян. – М. : Когито-Центр, 2006. – 415 с.
5. Парыгин Б.Д. Социальная психология: истоки и перспективы / Б.Д. Парыгин. – СПб. : СПб-ГУП, 2010. – 536 с.
6. Познание человека человеком (возрастной, гендерный, этнический и профессиональный аспекты) / под ред. А.А. Бодалева, Н.В. Васинной. – СПб. : Речь, 2005. – 324 с.
7. Славская А.Н. Личность как субъект интерпретации / А.Н. Славская. – Дубна : Феникс+, 2002. – 240 с.
8. Шевченко Н.Ф. Співвідношення феноменів «сміслоутворення» та «інтерпретація» у ціннісно-смісловому просторі / Н.Ф. Шевченко // Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України ; ред. кол. С.Д. Максименко (гол. ред.) та ін. – К. : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2015. – Вип. 42. – С. 188–194.
9. Davis M.H. Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach / M.H. Davis // Journal of Personality and Social Psychology. – 1983. – Vol 44 (1). – P. 113–126.
10. Nahari G. The role of perspective-taking in credibility judgments / G. Nahari // Psychology in a positive world: Resources for personal, organizational, and social development. – Bucharest : University Press, 2008. – P. 77–86.

Сурыкова М. В. Интерпретация другого в личностном и межличностном измерении

В статье рассматривается проблема интерпретации в личностном и межличностном контекстах. Определены особенности познания и интерпретирования личностью другого человека. Исследованы механизмы межличностного взаимопонимания.

Ключевые слова: интерпретация, интерпретация другого, эмпатия, идентификация, атрибуция, взаимопонимание.

Suryakova M. V. Interpretation of the another person through personal and interpersonal measurement

In the article the problem of interpretation in personal and interpersonal context. Features of understanding and interpreting the personality of another person. The mechanism of interpersonal understanding.

Key words: interpretation, interpretation of the other, empathy, identification, attribution, understanding.